

ŠEDÁ LITERATURA V DOBĚ INTERNETU

*Petra Myšková, ÚISK FF UK & SIC ČZU, interní doktorandka –
Richard Papík, ÚISK FF UK, Praha*

Nejen pojem, ale i obsah tématu „šedá literatura“ je poměrně nejednoznačný. Vyčerpávající definice šedé literatury není snadná, přednost se dává spíše obecnému popisu této literatury. Nejčastěji je popisována vyjádřením, že jde o „publikace, které nejsou dostupné prostřednictvím běžných knihkupeckých zdrojů a postupů“. Označována bývá také jako „nekonvenční“ či „polopublikovaná“ literatura. Komunikace neprobíhá většinou typickými kanály. Z hlediska obsahu můžeme hovořit o řadě specifík ve vztahu k uživateli, např. u výzkumných zpráv nebo kvalifikačních prací je zákonitě větší prostor pro detail a rozsah, než je tomu například u časopiseckých článků. Proto je např. pro uživatele – výzkumníka velmi užitečná z hlediska studia problému. Pokud je ovšem uživatel dokáže identifikovat.

Mezi „vydavatele“ šedé literatury patří např. akademické organizace, orgány a organizace státní a místní správy, obchodní organizace a společnosti či průmyslové organizace. Šedou literaturu tvoří výzkumné zprávy, technické zprávy, diplomové práce, disertační práce, konferenční materiály, tzv. preprinty, výběrově oficiální dokumenty (např. Evropské unie), diskuse, materiály politického charakteru a další.

Šedá literatura je předmětem zájmu velkého počtu uživatelů. K nejdůležitějším dokumentům v rámci šedé literatury patří publikace s vědeckým obsahem (vědecké a výzkumné zprávy, disertace, nepublikované konferenční sborníky), které jsou ceněny především pro originální a hodnotný obsah a aktuálnost. Velkou aktuálnost vykazují preprinty článků určených do komerčních časopisů, a to zejména v dnešním období síťové komunikace informací.

Kromě klasické tištěné a elektronické formy mají dokumenty šedé literatury rovněž a dnes již často charakter hybridních dokumentů, jejichž mediální formy se střídají a jsou přístupné rozličnými méně či více oficiálními přístupovými cestami. Síťově sdílený svět (právě nejvíce díky internetu) a současné moderní formy komunikace problematiku šedé literatury posouvají do dalších problémových okruhů včetně problematiky duševního vlastnictví, kterými je zatěžován i svět informací „klasický“, tedy informačně zabezpečený nakladatelstvími a vydavatelstvími komerčního charakteru.

Šedá literatura je specifickou a důležitou složkou informačních toků nejen ve vědeckém, ale i v obchodním světě. Stává se také jedním z nejdůležitějších a nejstrategičtějších zdrojů vědeckých informací, ale stejně tak i obchodních informací, což je dáno několika aspekty. Mění se také vztah společnosti i jednotlivců k potřebě získávat informace a znalosti. Vliv na tento stav má i aspekt tzv. digitální ekonomiky. Mít informace a znalosti se stává strategickou podmínkou v získání konkurenční výhody.

VYBRANÉ SYSTÉMY PRO REGISTRACI ŠEDÉ LITERATURY

Šedá literatura je ve světě registrována různými informačními systémy, dnes většinou dostupnými přes webovské rozhraní. K takovým systémům patří například systémy NTIS, Dissertation Abstracts, GPO a mnoho dalších. V ČR byl oficiálním systémem SIGLE, jehož zrušení v nedávné době je poměrně velkou ztrátou, byť si ji dnes ještě neuvědomujeme, neboť naprostá většina uživatelů, ale i velká řada informačních pracovníků, vůbec nikdy nezaregistrovali existenci tohoto evropského systému (producent EAGLE).

V ČR je v současnosti vedena diskuse spíše jen nad úplným i částečným a lokálním podchycením zdrojů kvalifikačních prací, např. bakalářských, magisterských diplomových prací nebo disertací. To je jistě záslužné, jisté posuny jsou i v oblasti zákonodárné. Zúžení tématu šedé literatury jen na oblast kvalifikačních prací je však omezující.

Dnešní systémy šedé literatury ve světě jsou často přístupné přes internet. Některé volně a bez omezení a jsou součástí tzv. viditelného internetu, který je indexován agenty vyhledávacích nástrojů (např. Google, AltaVista, HotBot, Yahoo, Vivisimo a stovky dalších), ale ty nejkvalitnější systémy jsou součástí tzv. neviditelného webu, tj. prostředí, kam sice můžeme přistupovat telekomunikační cestou internetu, ale obsah není indexován vyhledávacími prostředky. Tyto systémy jsou často i placené (viz např. Dissertation Abstracts Online, který zpřístupňuje cestu k zejména americkým kvalifikačním pracem – disertacím a vybraným diplomkám v retrospektivě až od roku 1861). Systém dnes obsahuje i vybrané kanadské a britské dokumenty).

Nedoceneným systémem, ale zasvěcenými uživateli využívaným zdrojem doslova strategických výzkumných materiálů je systém NTIS. Nejen stejnojmenná databáze přístupná v profesionálních databázových centrech (např. STN International, <http://www.stn-international.de>, nebo Dialog Corporation, <http://www.dialog.com>), ale i celý portál NTIS je užitečný a lze jej považovat za typický příklad informačního systému šedé literatury (<http://www.NTIS.gov>). NTIS obsahuje zejména dokumenty, jejichž původ

je u státních (vládou podporovaných) institucí nebo projektů. Historie NTIS je velmi zajímavá a v jisté podstatě sahá do doby konce 2. světové války.

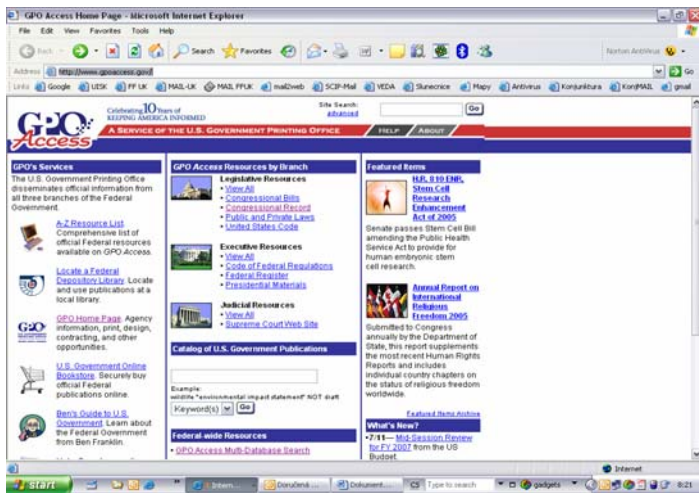
Všechna ministerstva – od zemědělství až po obranu, ale i organizace typu NASA, CIA apod. mají povinnost tento systém naplňovat, přestože některé právě zmíněné instituce mají i vlastní informační systémy (AGRICOLA, databáze NASA, databáze z vojenské oblasti apod.) přístupné interně, ale i veřejně přes webové rozhraní a mající charakter veřejně přístupných portálů. Většina z nich pak má i typické znaky šedé literatury.

Inspirativním pro Českou republiku je systém GPO (U.S. Government Printing Office), který eviduje všechny dokumenty, které vzniknou ve státní správě. Informační systém je hodně členěný a v různých uživatelských úrovních (s restrikcí přístupu) zpřístupňuje dokumenty jak v prostředí volného webu, <http://www.GPO.gov>, tak existují subsystémy, kdy např. elektronická podoba *Monthly Catalog of United States Government Publications* je přístupná i v profesionálních databázových centrech – za všechny uveďme Dialog Corporation. Nicméně je postupně výhodnější dnes užívat tzv. portálových řešení pro přístup k informacím, byť prvotní orientace ve struktuře nabízených dokumentů je zdlouhavější, a to z důvodu komplexnosti.

Ale i typická informačně-knihovnická instituce jako je Library of Congress má řadu výstupů spadajících do šedé literatury (<http://www.loc.gov>). Např. je velmi prestižní a oceňovaná analytická služba pro kongresmeny a senátory, kteří jsou zásobeni skvělými studiemi v oblastech jejich zájmu. Tyto dokumenty jsou pak zpřístupněny nejen prostřednictvím Library of Congress, ale jsou uloženy i do jiných informačních systémů, z nichž některé mají za úkol monitorovat šedou literaturu.

GREY NET

Grey Net (The Grey Literature Network Service - Síťová služba pro šedou literaturu, <http://www.greynet.org/index.html>) byla založena v roce 1993. Cílem této služby je usnadnit dialog, výzkum a komunikaci mezi osobami a organizacemi v oblasti šedé literatury. Dále se Grey Net snaží zjistit a distribuovat informace o šedé literatuře v síťovém prostředí. Mezi hlavní aktivity této služby patří pořádání Mezinárodní konference o šedé literatuře (International Conference on Grey Literature), vydávání sborníku z jednotlivých konferencí, dále tvorba a údržba webovských zdrojů šedé literatury, moderovaného Listserveru, kombinovaného Distribučního listu a vydávání časopisu The Grey Journal (TGJ).

Ukázka přístupu k dokumentu s původem vzniku ve státní správě z portálu GPO

GL 8

V pořadí již osmá Mezinárodní konference o šedé literatuře se koná 4.-5. prosince 2006 v New Orleans, ve státě Louisiana, USA. Konference nabízí obecnou platformu pro oblast výzkumu a vývoje v šedé literatuře. Jedna část se zaměřuje na stav poznání v šedé literatuře s aplikací a možností využití ve vědě a technologii. Poslední tři konference z této oblasti přinesly do popředí téma šedé literatury v síťovém prostředí, vývoj a otevřený přístup ke zdrojům. Letošní konference (GL 8, <http://www.greynet.org/gl8conference.html>) musí všechno toto spojit do úsilí předvést sílu „šedých informačních specialistů“ oproti jiným profesionálům, stejně jako osob vytvářejících plány a rozhodnutí, sponzorů a nových investorů.

GL 8 poskytuje pevnou základnu v metropolitním městě zdevastovaném hurikánem Katrina. Ve městě i pobřežní oblasti nyní probíhají nebyvale velké rekonstrukce. Komunita kolem šedé literatury bude v prosinci v New Orleans postavena před velkou výzvou. Mají za úkol představit stav poznání ve svém oboru. Podporování jsou ke spojování nových a vyvíjejících se oblastí v šedé vědě a technice. A jsou také pověřeni obracet se na jednotlivé složky v rámci jejich vlastních organizací, které jsou zodpovědné za nakládání s materiálem a lidskými zdroji.

Motto letošní konference „*Využívání šedé síly*“ je naznačeno čtyřmi hlavními tématy zabývajícími se:

- Vývojem, politikou a záchranou sbírek
- Metadatovými schémata, repozitáři a stanovením softwarového vybavení, standardů a výše kvality
- Ekonomikou šedé literatury, zdroji financování, výrobními náklady, cenou a investicemi
- Licencemi, duševním vlastnictvím, copyrightem a dalšími právními tématy

GL 8 poskytne velké množství prezentací výsledků v oblasti výzkumu a vývoje. Zahrnuto je vše od plenárních a souběžných zasedání až po panelové diskuse a jednání u kulatého stolu.

GreySource

GreySource (<http://www.greynet.org/greysourceindex.html>) neboli šedé zdroje poskytují příklady šedé literatury průměrnému internetovému uživateli a zároveň tím profilují organizace zodpovědné za jejich produkci a zpracování. Zahrnuty jsou pouze webové zdroje, které se jednoznačně vztahují k termínu šedá literatura (nebo jeho ekvivalentu v jiných jazycích). GreySource identifikuje odkaz přímo zasazený ve zdroji, čímž umožňuje okamžité a virtuální vystavení šedé literatury. Webové zdroje se objevují rozdělené do kategorií, které jsou odvozené z amerického klasifikačního systému COSATI a evropského systému SIGLE. Několik změn, které byly do klasifikačního schématu uvedeny, mají usnadnit internetovým uživatelům hledání a získávání informací o šedé literatuře. Klasifikační schéma zahrnuje 23 kategorií (číslované od 00-22) a jsou zde zastoupeny různé obory, například přírodní vědy (zemědělství, biologie, chemie, lékařství), humanitní a sociální vědy, věda a technologie či aeronautika a vesmírné technologie.

GreyText Archive

GreyText (<http://www.greynet.org/greytextarchive.html>) je archiv elektronických dokumentů z oblasti šedé literatury. Všechny dokumenty jsou indexovány v abecedním pořadí podle prvního autora následované názvem, zdrojem, datem publikování a rozsahem tištěné verze. Při prohlížení seznamu těchto dokumentů je k dispozici volný přístup k první stránce dokumentu. Ve většině případů je také online dostupná „powerpointová“ verze.

Plný text všech dokumentů ze seznamu v GreyText je možné získat ve formátu PDF přes email. K dispozici je online [formulář pro dodávání dokumentů](#).

The Grey Journal

The Grey Journal (TGJ, <http://www.greynet.org/thegreyjournal.html>) je vlajková loď mezi časopisy pro oblast šedé literatury. Časopis Grey Journal se nezabývá pouze tématem šedé literatury, ale je také sám o sobě typem dokumentu klasifikovaného jako šedá literatura. Je spřízněný s ostatními šedými seriálovými publikacemi, jako jsou konferenční sborníky, zprávy, pracovní materiály a další.

The Grey Journal se orientuje na školy informačních a knihovnických studií, stejně jako na informační specialisty, kteří produkují, publikují, zpracovávají, rozšiřují a užívají šedou literaturu. Jde o rešeršéry, editory, knihovníky, dokumentátory, archiváře, novináře, profesionální zprostředkovatele informací aj.

Časopis Grey Journal vychází třikrát do roka, na jaře, v létě a na podzim. Má jak tištěnou, tak elektronickou podobu a každé vydání je tematicky zaměřené.

ZÁVĚR

Šedá literatura patří mezi důležité informační zdroje a měla by jí být věnována pozornost. Ta je v ČR méně systémová, což je výzvou ke změně současného stavu. Efektivní registrace šedé literatury a její komplexní monitoring jsou důležité. Zahraniční systémy zmíněné v tomto příspěvku mohou být v některých směrech inspirativní pro tuzemské prostředí. Jistě je velmi dobře, že se témata šedé literatury diskutují na větším počtu setkání informačních pracovníků a vznikají záměry prvních projektů.

Literatura:

GreyNet: Grey Literature Network Service [online]. Amsterdam: Last website edit: August 8, 2006 [cit. 2006-08-08]. Dostupný z www: <http://www.greynet.org/>

PAPÍK, Richard. Zdroje šedé literatury. In: *INFOCUS*. 1996, roč. 2., č.11-12., s. 222-223. ISSN 1211-0892.

PAPÍK, Richard. *Zdroje šedé literatury a jejich strategický potenciál pro vědu a obchod* [datový soubor]. Praha: Inforum 2000 [on line] : elektronický sborník z 6. mezinárodní konference o profesionálních informačních zdrojích, konané 23.-25. května 2000, Albertina icome Praha, 2000.

PAPÍK, Richard. Co je šedá literatura a jaké jsou její hlavní zdroje. *Infocus*. 1995, roč. 1, č. 5, s. 142.

SKÁLOVÁ, Hana. Šedá literatura – informační zdroj s velkou budoucností. *I'96*. 1996, roč. 38, č. 2, s. 51.